

ZWEIG, Stefan: SVET VČERAJŠKA. SPOMIENKY EURÓPANA. Bratislava : Preme-
dia, 2014. 336 s.

Po desiatich rokoch vyšlo druhé slovenské vydanie knihy Stefana Zweiga *Svet včerajška. Spomienky Európana*. Slovenskému čitateľovi sa tak naskytá možnosť oživiť si spomienky nielen na Zweigom popisovanú Európu na prelome 19. a 20. storočia, ale aj na samotné dielo tohto významného rakúskeho spisovateľa.

Tvorba Stefana Zweiga siaha od roku 1901, keď vyšli jeho prvé básne v zbierke *Silberne Saiten*, po rok 1942, kedy napísal *Šachovú novelu* a *Svet včerajška*. Obe diela vyšli až posthum. Dňa 23. 2. 1942 spáchal Stefan Zweig spolu so svojou druhou manželkou samovraždu. Tvorba Stefana Zweiga zahŕňa mnohé žánre – kratšie prózy (novely a poviedky), monografie slávnych osobností, román, divadelné hry, eseje, fejtóny, či správy z ciest. Všetky odzrkadľujú kontext doby, v ktorej autor žil, jeho postoj ku skutočnosti či životné presvedčenie. V kratších prózach dominujú motívy samoty, cestovania, či tajomstva, ktoré boli nosné v jeho osobnom živote a sú zároveň dominantnými motívmi v literatúre Viedenskej moderny. Autorov, ktorí tvorili v tomto období, totiž spája spoločný skúsenostný komplex. Strata istôt generácie ich otcov, prudké zmeny v technike, politike, spoločnosti, umení, kultúre, filozofii života sú príčinou nestability jednotlivca a jeho koncentrácie na seba, svoje vnútro. Pri skúmaní diela Stefana Zweiga je neodmysliteľný prave súbor týchto vonkajších kontextov, preto sa ním bližšie zaoberáme.

Pomocou metódy kontextualizácie sa tvorbou Stefana Zweiga zaoberala aj slovenská literárna vedkyňa, komparatistka Mária Bátorová. Vo svojej štúdiu *Bratislava – Wien's Nachbarschaft, Unterbewusstsein, Erotik und Moderne* (štúdiá vyšla vo vydavateľstve Petra Langa v roku 2005) analyzuje dielo tohto autora v paradigme diela Arthura Schnitzlera a Jozefa Čigera Hronského. Spoločnú bázu pre ich typologickú komparáciu pritom tvoria motívy a psychoanalýza, ktorá bola, reprezentovaná osobou Sigmunda Freuda, v Európe novým fenoménom konca 19. a začiatku 20. storočia. Obdobiu Viedenskej moderny sa venoval v rámci slovenskej literárnej vedy aj autor oboch prekladov *Sveta včerajška* Ivan Cvrkal (*Das Junge Wien*. Próza Viedenskej moderny 1889 – 1902, 1995; *Kapitoly z moderny a avantgardy*, 1995 a. i.).

Cieľom, témou i stavebnou jednotkou próz Stefana Zweiga je hĺbkový pohľad do ľudskej psychiky. Rámcovú štruktúru jeho poviedok a noviel tvorí stretnutie rozprávača s hlavnou postavou. Ide o náhodné stretnutie dvoch cudzích ľudí, mimo ich domáceho prostredia. Tento opakujúci sa postup Zweig volí ako úvod k samotnému vnútornému príbehu. Väčšinou ide o jedinečný traumatický zážitok z minulosti hlavnej postavy, ktorý je následne utajovaný, resp. potláčaný. Vyrozprávanie traumy cudziemu poslucháčovi má pre hlavnú postavu očistný účinok, poskytuje mu úľavu. Poslucháč pritom ostáva pasívny. Plní úlohu pozorovateľa, sprostredkovateľa. Odhalenie cudzieho tajomstva, resp. potláčaného príbehu, spomienky je centrálnym motívom jeho krátkych próz. V postave rozprávača rámcového príbehu, resp. poslucháča príbehu vnútorného, je implicitne rozptýlený autorský subjekt Stefana Zweiga. Často ide o spisovateľa, či intelektuála, ktorý cestuje sám – podobne ako S. Zweig – a ktorý vyhľadáva tajomstvá cudzích príbehov, aby ich sprostredkoval ďalej.

Dôsledná psychologizácia postáv tvorí hlavnú esenciu i v prípade monografií Stefana Zweiga. Na pozadí historických udalostí Zweig opisuje osudy napríklad Márie Antoi-

netty, Erasma Rotterdamského, Josepha Fouchého, Marie Stuartovej, Honoré de Balzaca, Dostojevského, Tolstého, Rollanda a. i. Rakúsky literárny vedec a vydavateľ diel S. Zweiga Klaus Zelewitz charakterizuje v tejto súvislosti Zweigove monografie ako *románové biografie (romanhafte Biographien)*. Vo svojej štúdií *Die Ungeduld des Herzens* als Indikator zweifachen Scheiterns opisuje vzájomne synkretizujúce postupy, ktoré Zweig uplatňuje rovnako v novelách, románoch, resp. biografiách. Za hlavný stavebný princíp pokladá Zweigovu koncentráciu na moment senzácie: „(...) *historické udalosti resp. dia- nie sa redukuje – podľa tvrdenia autora – na jeden moment vyvrcholenia, ktorý sa senza- cionalizuje. História je pritom aranžovane vypointovaná práve smerom k tomuto vyvr- choleniu (...)*“ (Exotismus versus (?) Europhilie. In: *Die letzte Partie. Stefan Zweigs Leben und Werk in Brasilien (1932 – 1942)*. Hrsg. von Schwamborn Ingrid. Bielefeld : Aisthesis Verlag, 1999, s. 155).

Spôsob opisu historických udalostí, hĺbková psychologizácia, či práca s gradáciou tvoria významnú súčasť poetiky Stefana Zweiga aj v prípade *Sveta včerajška. Spomienky Európana (Die Welt von Gestern. Erinnerungen eines Europäers, 1942)*. Stefan Zweig napísal toto dielo počas exilového pobytu v štáte New York v roku 1941. Prácu na knihe dokončil v novembri 1941 už v Brazílii, no jeho prvé vydanie sa objavuje až post- hum, v septembri 1942. Toto (priestorové) odlúčenie od domova – Európy zapríčiňuje a zároveň podmieňuje jeho postoj „núteného“ odstupe, nadhľadu a náhľadu naň. Odstup pritom nemá byť chápaný ako pokus o absolútnu objektivitu. Autor je odkázaný len na svoju subjektívnu pamäť. Ako opisuje S. Zweig v úvode, kniha vzniká v istej izolácii, bez podkladov, hmatateľných faktov, ktoré inak nevyhnutne patrili k jeho práci: „*Píšem ich uprostred vojny, v cudzine a bez akýchkoľvek pomôcok, čo by mi osviežili pamäť. V hote- lovej izbe nemám naporiadku ani jeden exemplár svojich kníh, nijaké zápisky, ani listy priateľov. Odnikiaľ si nemôžem zadovážiť informácie, lebo na celom svete je pošta medzi krajinami prerušená alebo ju brzdi cenzúra*“ (s. 10).

Úvod knihy predstavuje akýsi komentár autora k nej, k jeho motivácii, ktorá ho viedla k písaniu spomienok. Autor opisuje svoje súčasné východisko, životnú situáciu, v ktorej sa nachádza. Americko-izraelský literárny vedec Mark H. Gelber si v štúdií *Die Welt von Gestern* als Exilliteratur kladie otázku autenticity obrazu autora o sebe samom. Fakt, že sa autor zrieka opisu osobnej autobiografie na úkor opisu celej generácie, nie je podľa Gelbera v tom čase novinkou. Prízvukuje však, že Zweig svoj „*napätý svetonázor z pozície exulanta nikdy nenecháva dlho mimo dohľadu čitateľa*“ (*Die Welt von Gestern* als Exilliteratur. In: *Stefan Zweig. Exil und Suche nach dem Weltfrieden*. Hrsg. von Mark H. Gelber und Klaus Zelewitz. Riverside CA : Ariadne Press, 1995, s. 149). Za hlavné znaky tohto literárneho diela považuje iróniu, zatrpknutosť a cynizmus nad svojou situá- ciou a svojím svetom. Zweig sa podľa Gelbera v diele štylizuje do polôh, ktoré vyhovujú jeho autorskej intencii. Ako príklad uvádza zámerné vynechanie osoby Josepha Rotha zo zoznamu opisovaných priateľov. Oboch spisovateľov spájalo dlhé priateľstvo a vzájomná podpora. Roth však v posledných rokoch svojho života ostro kritizoval Zweigov vlažný postoj voči nacizmu, prerušil ich korešpondenciu, stal sa alkoholikom a napokon spáchal samovraždu. Podobne je to v prípade manželstiev S. Zweiga, ktoré autor v knihe nespo- mína. Dôvody Zweigovej intencionálnej sebaštylizácie vidí Gelber v jeho zámere „služiť ako príklad (...), aby sa osvetlila špecifická tematizácia priateľstva v exilovom texte“.

Prvoradá je pre neho estetická koncepcia textu, nie fakty. Gelberovu analýzu možno vzťahovať aj na monografie osobností, ktoré Zweig písal a v ktorých mu kritici (najmä jeho súčasníci) často vyčítali príliš voľné narábanie s historickými faktami. Zweigovo dielo má byť podľa Gelbera chápané ako odkaz, posolstvo: „Jeho diela a jeho hodnoty pretrvávajú večne a stoja nevyhnutne v protipóle zločinných politických intríg z obdobia jednej vlády, ktorá ho vyčlenila“ (tamže, s. 155).

Čo chcel Stefan Zweig čitateľom sprostredkovať z toho, čo prežila jeho generácia? Čo vlastne obsahuje samotné dielo *Svet včerajška. Spomienky Európana?* Stefan Zweig tu opisuje minulý svet istoty, ktorý stelesňovala generácia jeho otca. Bol to svet, v ktorom vládli pevné hodnoty (najmä morálne). Zweig ďalej opisuje svoju mladosť, školstvo, svet kaviarní, teda zdroje svojho vzdelania a kultúrneho zázemia. Opisuje život mladej generácie prelomu storočí, význam divadla pre Viedňanov, ako aj niektoré výrazné osobnosti, ktoré profilovali jeho svetonázor, priateľstvá, život: „*Našu starú Zem som nikdy väčšmi nelúbil ako po tieto posledné roky pred prvou svetovou vojnou, nikdy som väčšmi nedúfal v zjednotenie Európy, nikdy som väčšmi neveril v jej budúcnosť ako v týchto časoch, lebo som sa nazdával, že vidím nové ranné zore. Ale v skutočnosti to boli už ohnivé záblesky blížiaceho sa svetového požiaru*“ (s. 152).

Ako píše Mark H. Gelber vo svojej štúdií *Die Welt von Gestern als Exilliteratur*, prvé kapitoly knihy sú venované Zweigovmu „prvému životu“, ktorý predstavuje obdobie pred prvou svetovou vojnou. Gelber uvádza niekoľko pracovných názvov, ktoré Stefan Zweig zvažoval pri určovaní titulu knihy. Sú to napríklad: „Európa bola mojím životom“, „Naša generácia“, „Skúšaná generácia“, „Moje tri životy“. Štúdiu Gelber člení podľa posledného názvu práve na tri životy S. Zweiga – pred 1. svetovou vojnou, medzivojnové obdobie, exil (s. 149). Týmto pracovným názvom sa zrejme inšpiroval aj Oliver Matuschek, ktorý napísal monografiu o Zweigovi pod názvom *Stefan Zweig. Drei Leben – Eine Biographie* (Frankfurt am Main : Fischer, 2008).

Zweig ďalej opisuje zmenu, ktorú prináša nacizmus, respektíve uchopenie moci Hitlerom. Sústreďuje sa najmä na aktualizáciu atmosféry, ktorá vládla vo Viedni a vo svete pred vojnou a atmosféry života po jej vypuknutí. Odkazom knihy je práve Zweigova túžba po mieri, humanizme, zjednotení Európy. A práve týmto odkazom je dielo aktuálne dodnes.

Stefan Zweig dielom *Svet včerajška. Spomienky Európana* sám kontextualizuje svoj život i svoju tvorbu. Nepredkladá síce faktografickú autobiografiu, no poskytuje podklad, ktorý plní svoju funkciu dodnes. Pre slovenského čitateľa i pre slovenského literárneho vedca môže preto toto dielo slúžiť ako základná stavebná jednotka na ceste k skúmaniu a pochopeniu obdobia, v ktorom autor žil a tvoril – obdobia prelomu 19. a 20. storočia a následnej komparácie v kontextoch slovenskej literárnej moderny.

Katarína Zechelová

Mgr. Katarína Zechelová
Ústav svetovej literatúry SAV
Konventná 13
813 64 Bratislava
SR
e-mail: katarinazechelova@gmail.com